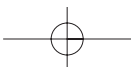
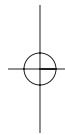

Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich
Zielonych Płuc Polski
Próba analizy empirycznej

Monika Stanny, Adam Czarnecki

Sustainable development of rural areas of the Green Lungs of Poland region

An attempt at empirical analysis

Institute of Rural and Agricultural Development
Polish Academy of Sciences
Warsaw 2011

Monika Stanny, Adam Czarnecki

Zrównoważony rozwój
obszarów wiejskich
Zielonych Płuc Polski
Próba analizy empirycznej

Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa
Polskiej Akademii Nauk
Warszawa 2011

PROBLEMY ROZWOJU WSI I ROLNICTWA

Komitety Redakcyjny

Leszek Klank, Marek Kłodziński, Andrzej Rosner (redaktor naczelny), Maria Wieruszewska, Elżbieta Wierzbicka (sekretarz redakcji)

Adres Redakcji

Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN
Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa, tel. (+48 22) 826 63 71, faks (+48 22) 657 27 50
e-mail: irwir@irwirpan.waw.pl

Recenzent

Prof. dr hab. Grzegorz Spychalski

Redaktor prowadzący

Elżbieta Wierzbicka

Projekt okładki

Radosław Baturó

Zdjęcie na okładce

Artur Ziembaczewski

Tłumaczenie na j. angielski

Dariusz Kołaczkowski

Redakcja techniczna

Dorota Majcher

Korekta

Irena Biśta-Kanciała

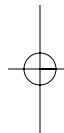
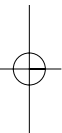
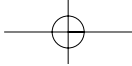
Druk i oprawa

ZAPOL, Szczecin

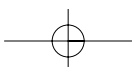
Copyright by Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN 2011

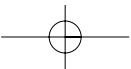
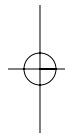
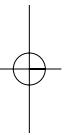
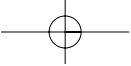
Książka powstała w wyniku badań realizowanych w Instytucie Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN w ramach projektu rozwojowego nr 11001204: „Społeczno-gospodarcze uwarunkowania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich objętych siecią Natura 2000 na terenie Zielonych Płuc Polski”, finansowanego przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju

ISBN 83-89900-44-0

*Naszym Dzieciom,
by żyły w świecie
urządzonym z głową*

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	
Rozdział 1. Zrównoważony rozwój – idea, definicje, mierniki	
1.1. Wieloznaczność pojęcia zrównoważonego rozwoju	
1.2. Koncepcja zrównoważonego rozwoju w perspektywie prawnej i strategicznej	17
1.3. Koncepcja zrównoważonego rozwoju w ujęciu teoretycznym. Przegląd definicji	
1.4. Kwantyfikacja zrównoważonego rozwoju. Wybrane kwestie	
Rozdział 2. Podjęty problem i metody jego badania	
2.1. Założenia badawcze	
2.2. Struktura procesu badawczego	
2.3. Metody badania	
Rozdział 3. Ogólna charakterystyka wskaźników zrównoważonego rozwoju na obszarach wieskich regionu Zielonych Płuc Polski	
3.1. Komponent gospodarczy	
3.2. Komponent społeczny	
3.3. Komponent środowiskowy	
Rozdział 4. Zróżnicowanie przestrzenne poziomu rozwoju komponentów zrównoważonego rozwoju na obszarach wiejskich regionu Zielonych Płuc Polski	
4.1. Analiza poziomu rozwoju gospodarczego	
4.2. Analiza poziomu rozwoju społecznego	
4.3. Analiza poziomu rozwoju środowiskowego	
Rozdział 5. Ocena stopnia zrównoważenia komponentów rozwoju	
Rozdział 6. Czynniki determinujące zrównoważony rozwój obszarów wiejskich regionu Zielonych Płuc Polski	
6.1. Komponent gospodarczy	
6.2. Komponent społeczny	
6.3. Komponent środowiskowy	
6.4. Suma trzech komponentów ZR	
Zakończenie	
Bibliografia	
Spis tabel	
Spis rysunków	
About the book	

TABLE OF CONTENTS

Introduction
Chapter 1. Sustainable development - the idea, the definitions, the measures
1.1. The ambiguity of the concept of sustainable development
1.2. The concept of sustainable development in legal and strategic perspectives
1.3. A theoretical approach to the concept of sustainable development.
An overview of definitions
1.4. Quantifying sustainable development. Selected issues
Chapter 2. The formulated problem and research methods
2.1. Research assumptions
2.2. Structure of the research process
2.3. Research methods
Chapter 3. A general characteristic of sustainable development indicators for rural areas of the Green Lungs of Poland region
3.1. The economic component
3.2. The social component
3.3. The environmental component
Chapter 4. Spatial diversification of the level of development of sustainable development components in rural areas of the Green Lungs of Poland region
4.1. Analysis of the level of economic development
4.2. Analysis of the level of social development
4.3. Analysis of the level of environmental development
Chapter 5. An assessment of the balance [czy: sustainability?] of development components
Chapter 6. Factors determining sustainable development of rural areas of the Green Lungs of Poland region
6.1. The economic component
6.2. The social component
6.3. The environmental component
6.4. Sum of the three components of SD
Conclusions
Bibliography
List of tables
List of figures
About the book

WPROWADZENIE

Do badań nad zrównoważonym rozwojem (ZR) obszarów wiejskich na poziomie lokalnym skłoniła autorów przede wszystkim wizja rzeczywistych (wymierzonych) korzyści dla społeczności gminnej, wynikających ze stosowania zasad tej koncepcji rozwoju społeczno-gospodarczego. Pożytki te należy postrzegać możliwie najszerszej – nie tylko w kontekście poprawy warunków życia obecnych i przyszłych pokoleń, lecz także w odniesieniu do definiującego je trwałego rozwoju (nieprzerwanego wzrostu). Mnogość wizji rozwoju zrównoważonego poważnie ogranicza implementację tej koncepcji w praktyce. Wciąż aktualne są pytania: jak wdrażać rozwój zrównoważony, jak mierzyć i oceniać skutki realizacji tej idei?

Idea ZR utożsamiana jest ze strategią równoczesnego rozpoznawania i rozwiązywania współczesnych problemów gospodarczych, społecznych i ekologicznych, a tym samym służy jako narzędzie wspomagające działania władz, środowisk gospodarczych i mieszkańców wsi w poprawie jakości ich życia i realizacji celu nadrzędnego – wzrostu gospodarczego, ze szczególnym uwzględnieniem sprawiedliwości społecznej i nienaruszalności zasobów naturalnych. Analizy dotyczące tych kwestii, poza walorem poznawczym wynikającym z dążenia do rozpoznania i zrozumienia otaczającej rzeczywistości, charakteryzuje także walor aplikacyjny. Jego wykorzystanie ułatwić może optymalne (a patrząc bardziej realistycznie – zbliżone do optymalnego) gospodarowanie dostępnymi zasobami oraz prowadzenie zrównoważonej i spójnej polityki wobec obszarów wiejskich, umożliwiając i jednocześnie pozwalając na zaspokojenie szeroko rozumianych potrzeb ich mieszkańców.

Prezentowana w opracowaniu próba operacjonalizacji pojęcia ZR i poszukiwania syntetycznych jego miar wraz ze wskazaniem kluczowych czynników rozwoju umożliwi dokonanie rzeczywistej oceny sytuacji społeczno-gospodarczej na szczeblu lokalnym w aspekcie wdrażania idei ZR. Mimo wielu wątpliwości towarzyszącym takim próbom, jest to kwestia poddająca się badaniu empirycznemu. Dysponujemy bowiem swoistymi narzędziami pomiaru i identyfikacji sfer wymagających poprawy, które w konsekwencji mogą zostać przez odpowiednie instytucje (choćby władze lokalne) przełożone na język praktyki (działania), wskazując

Wprowadzenie

właściwe i pożądane (uwzględniając lokalny kontekst) kierunki rozwoju, przy zachowaniu dbałości o stan i zasoby środowiska przyrodniczego. Gestorzy życia publicznego mogą więc odnaleźć miejsce swojej gminy na mapie poziomu zrównoważenia i jego składowych, a następnie mają możliwość porównania się (*benchmarking*) z innymi jednostkami, zweryfikowania dotychczasowej wiedzy, oceny własnych zasobów i sformułowania (uznanych za priorytetowe) tych kierunków rozwoju, które do tej pory były marginalizowane, bądź w ogóle nie brane pod uwagę. Dążenie do ich realizacji odbywać się powinno przy wykorzystaniu odpowiedniego wsparcia finansowego i instytucjonalnego, obejmującego realizację określonych zadań prorozwojowych zgodnie z wyzwaniem ZR (ujętych w obowiązujących dokumentach strategicznych kraju i Unii Europejskiej). Nade wszystko ich urzeczywistnienie stwarza niezaprzeczalną szansę na przeobrażenie społeczeństwa wiejskiego w bardziej świadome i odpowiedzialne za obecne i przyszłe pokolenia. Niezmiernie istotne jest, aby przy wyznaczaniu kierunków rozwojowych na szczeblu lokalnym uwzględniać wszystkie polityczno-organizacyjne poziomy celów od lokalnych przez regionalne, krajowe, unijne i globalne. Dlatego też w pierwszym rozdziale położono nacisk na kwestie umocowań prawnych koncepcji ZR i dokonano przeglądu nadrzędnych strategii rozwojowych, które w ostatnich latach ewoluowały od podejścia ideowego do podejścia operacyjnego oraz od podejścia ekologicznego do „zielonego” wspierania bardziej konkurencyjnej gospodarki. Nie mniej istotne punkty pierwszej części stanowiły też zagadnienia definicyjne oraz kluczowa przy badaniach o charakterze ilościowym problematyka dotycząca kwantyfikacji ZR.

Rozdział drugi poświęcono w całości koncepcji założonych badań. Przedstawiono przyjęty przez autorów sposób rozumienia ZR, wychodząc od rozwoju lokalnego, a następnie sformułowano problem, główne cele, pytania i hipotezy badawcze. W osobnym podrozdziale zaprezentowano strukturę procesu badawczego ze szczególnym uwzględnieniem procedury doboru zmiennych (w świetle kryteriów i uwarunkowań rozwoju obszarów wiejskich) oraz istoty założeń zastosowanych metod.

Rozdział trzeci obejmuje przestrzenną charakterystykę zjawisk i procesów zachodzących na obszarach wiejskich ZPP, a opisywanych przez wskaźniki cząstkowe ZR w układzie trzech zintegrowanych komponentów: gospodarczego, społecznego i środowiskowego (przyrodniczego). Ten najobszerniejszy rozdział jest istotnym wprowadzeniem do kolejnych części książki, które wzbogacają interpretacje prezentowanych tam głównych wyników i wniosków z badań.

W rozdziale czwartym zbadano przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju poszczególnych cech definiujących pojęcie ZR. Przeprowadzone analizy umożliwiły

w konsekwencji określenie siły i charakteru relacji między gospodarką a środowiskiem, środowiskiem a społeczeństwem oraz między społeczeństwem a gospodarką.

Mając na uwadze zawartą w koncepcji ZR ideę trwałej poprawy jakości życia współczesnych i przyszłych pokoleń poprzez właściwe (oparte na kompromisie) kształtowanie proporcji między poszczególnymi rodzajami kapitałów: ekonomicznego, ludzkiego i przyrodniczego, w rozdziale piątym postawiono pytanie o stan równowagi pomiędzy komponentami ZR. Było ono przyczynkiem do określenia stopnia zrównoważenia składowych tego rozwoju w poszczególnych jednostkach administracyjnych. Zweryfikowano również jedno z istotniejszych pytań, mianowicie, czy istnieją statystyczne zależności pomiędzy stopniem zrównoważenia a poszczególnymi jego komponentami.

Kolejny etap badania przedstawiony w rozdziale szóstym poświęcono identyfikacji czynników, które w największym stopniu kształtują wiejską rzeczywistość społeczno-gospodarczą i przyrodniczą regionu ZPP, podejmując próbę odpowiedzi na pytanie: jakie zjawiska i procesy utożsamiać należy z kluczowymi determinantami ZR.

Ostatnia część książki – zakończenie – ma charakter podsumowania uwzględniającego główne wyniki badania i sformułowane w oparciu o płynące z badań wnioski i rekomendacje.

Przedmiotem naszej analizy są obszary wiejskie, za które uznano gminy wiejskie i tereny wiejskie gmin miejsko-wiejskich, zamknięte w granicach wyznaczonych przez obszar funkcjonalny Zielonych Płuc Polski. Aby podkreślić zasadniczą cechę obszarów wiejskich jaką jest ich przestrzenność, wszystkie etapy badania oparte zostały na opracowaniach kartograficznych wykonanych w jednej, porównywalnej skali przestrzennej. Większość map skonstruowano ten sposób, aby pokazywały rozkład wskaźnika na pięć części równolicznych (kwintyli). W niektórych przypadkach od zasady tej odstępowano, zwłaszcza w przypadku map pokazujących zjawiska o dużej dyspersji lub wówczas, gdy wskazany był czytelniejszy podział na klasy wartości o równych rozpiętościach. Na mapkach zamalowane zostały tylko obszary wiejskie, białe plamy stanowią obszary miejskie w sensie administracyjnym. W przypadku gmin miejsko-wiejskich zasada ta obowiązywała nawet wówczas, gdy dany wskaźnik zbudowany był w oparciu o dane dla całej gminy miejsko-wiejskiej. Aby ułatwić czytelnikowi śledzenie miejsca wskaźnika w strukturze pracy, dobrano wspólne układy kolorystyczne dla map pokazujących rozkład przestrzenny poszczególnych komponentów zrównoważonego rozwoju.

Pragniemy podziękować wszystkim, którzy okazali nam życzliwość w trakcie zbierania danych, a w szczególności pracownikom Głównego Urzędu Statystycznego w Warszawie oraz Urzędu Statystycznego w Zielonej Górze i Olsztynie,

Wprowadzenie

Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Stowarzyszenia Klon/Jawor. Komentarze, które od nich uzyskiwaliśmy na temat sposobu zbierania danych i ich rzeczywistej wartości poznawczej, pozwoliły nam na uniknięcie wielu błędów i uproszczeń.

Badania zostały zrealizowane w ramach projektu rozwojowego pt. „Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich objętych siecią Natura 2000 na terenie Zielonych Płuc Polski” (nr R11001204), realizowanego pod kierunkiem prof. dra hab. Marka Kłodzińskiego w Instytucie Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk w latach 2008–2011 i finansowanego przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju. Niniejsza książka zamyka niejako zestaw czterech publikacji* przygotowanych w ramach tego projektu przez kilkunastoosobowy interdyscyplinarny zespół badaczy i praktyków. W tym miejscu autorzy opracowania pragną złożyć podziękowania przede wszystkim Panu Profesorowi Markowi Kłodzińskiemu za kierowanie projektem, jak również za wyrozumiałość, pomoc oraz wsparcie autorów. Dziękujemy też dr. Arturowi Bołtromiukowi za wnikliwe uwagi, które pozwoliły udoskonalić treść oddawanej do rąk Czytelnika książki.

Autorzy

* Wcześniej ukazały się: *Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000 jako nowy element otoczenia polskiej wsi i rolnictwa*, A. Bołtromiuk (red.), IRWiR PAN, Warszawa 2010, *Uwarunkowania zrównoważonego rozwoju gmin objętych siecią Natura 2000*, A. Bołtromiuk (red.), IRWiR PAN Warszawa 2011 oraz *Natura 2000 jako czynnik zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich regionu Zielonych Płuc Polski*, A. Bołtromiuk i M. Kłodziński (red.), IRWiR PAN, Warszawa 2011.